

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 2

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 598 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 29-fevralda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Ilm-fanga baxshida umr Baxtiyor Islamov	8
Kichik biznesni rivojlantirishda “yashil” iqtisodiyotni keng tatbiq qilishning ahamiyati Gulnora Abdurahmonova Kalandarovna, Sanjar Baxodirovich G’oipnazarov	10
Brand Capital as a Determinant of Institutional Prestige and Student Choice in the Higher Education System ... Zufarova Nozima Gulamiddinovna	16
Inson va atrof-muhit dialektikasi: nomutanosiblik ko’rsatkichlari va ekologik muammolar Butaboyev Maxammadjon Tuychiyevich, Maxmudov Nosir Maxmudovich	24
Yashil budjetlashtirish va uni O’zbekistonda joriy etish istiqbollari Meyliev Obid Raxmatullayevich, Gofurova Kamola Xayrulla qizi	30
Iqtisodiyotda ta’lim va fan integratsiyasining asosiy yo’nalishlari Yormatov Ilmidin Toshmatovich	35
Transport vositalari va yo’llar turizm transport infratuzilmasini rivojlantirishning muhim omilidir Agzamov Shaxboz Akmalovich	39
Bank xizmatlarini raqamlashtirish orqali samaradorligini oshirish A. X. Salamov	44
Biznes-reja baliqchilik xo’jaligi rivojlanishi uchun asos sifatida Dosmurotova Shaxista Kengashovna	48
Mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligi va uning lizing munosabatlari rivojlanishi bilan bog’liqligi Axmediyeva Aliya Toxtarovna	55
Turizmni rivojlantirish imkoniyatlari Ziyadullayev Ilhom Narkabilovich	63
Tijorat banklari depozit operatsiyalari samaradorligini oshirish muammolari va ularni bartaraf etish yo’llari Shamsiyev Nodir Muratovich	67
Hududlarni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning samaradorligini oshirish masalalari Shagazatov Oybek bahodirovich	72
Hududlar biznes muhitini rivojlantirish va samarali boshqarish yo’nalishlari Davlatov Sanjar Abdimannonovich	76
Ijtimoiy rivojlanish xulq-atvor paradigmasida yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini tartibga solishning nazariy asoslari Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	80
Korxonalar innovatsion faoliyatida raqamli transformsiyaning muhim yo’nalishlari Yuldasheva Kamola Miraliyevna	84
O’zbekistonda agroturizmni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish (Buxoro viloyati misolida) Yoriyeva Farangiz Murodillayevna	89
Innovatsion tadbirkorlik muhitini kompleks baholashda xalqaro tashkilotlar tajribasi Nazarova Umida Avazovna	94
Turizm faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish samaradorligini oshirishning ayrim usullari Mirzaxodjayev Alisher Botirovich	98
Globallashtirish sharoitida transchegaraviy suv resurslardan samarali foydalanishni boshqirish Mirzayev Musurmon Umidullayevich	103
Surxondaro viloyati iqtisodiyotida kichik biznes va tadbirkorlikning o’rni va ahamiyati Fayziyeva Aziza Azamat qizi	108
Ta’lim muassasalarida xarajatlarni moliyaviy nazorat etishning samaradorligi tahlili Eshonqulov Davlatjon Rajabboyevich	113
Ta’minot zanjirini boshqarishda transport logistikasi usullarini takomillashtirish Zoxidova Nazokat Berdimurot qizi	119
Blokcheyn texnologiyasida xavfsizlik masalalari Mamadiyarov Zokir Toshtemirovich	123
Развитие цифровой трансформации банковского сектора Республики Узбекистан Абдурахманова Матлуба Махаммадиновна	129

Asosiy fondlarni hisoblash va baholash usullarini takomillashtirish istiqbollari.....	135
Rixsimbayev Odiljon Qobiljonovich	
Marketingda tovar harakati tizimini optimallashtirish va modellashtirish	141
Sherzod Xolmurodovich Pardayev, Kamola Abdujabborovna Pardayeva	
Iqtisodiy rivojlanish uchun strategik taqsimlash strategiyalari:	
Investitsion Fond Portfellarning qiyosiy tahlili.....	148
Sultonboeva Munira bahodirovna	
Soliq munosabatlarining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati: ilmiy-nazariy qarashlar.....	154
Axrorov Zarif Oripovich, Saidmurodov Feruz Sodiqjon o'g'li	
Взаимосвязь инвестиционной стратегии с оценкой эффективности инвестиционного проекта	159
С. С. Алиева, А. Назаров	
Erkin iqtisodiy zonalarining faoliyati va boshqaruv mexanizmini takomillashtirish.....	167
Sheraliyeva Saida Azatovna	
Xizmat safari xarajatlari hisobining huquqiy asoslari	170
Ergashev Sarvar Xudoynazarovich	
Инклюзивное образование и его особенности.....	175
Зайнутдинова Умида Джалоловна	
Jismoniy shaxslarning mol-mulk va yer soliqlarini hisoblash va undirish samaradorligini oshirish yo'llari.....	179
Qurbonov Muxiddin Abdullayevich	
Mamlakatda soliq qarzdorligi vujudga kelishining asosiy sabablari va ularni qisqartirish yo'llari.....	184
Hakimov Ulug'bek Furqat o'g'li	
Mulk qiymatini baholash tushunchasi, baholash obyektlari, baholanadigan qiymat turlari.....	188
Izbosarov Boburjon Bahriddinovich, Yoqubboyev Ilhomjon G'ulomjon o'g'li	
O'zbekistonda sug'urta xizmatlarining zamonaviy transformatsiyasi.....	193
G. Adilova	
Biznes subyektlarida samaradorlik masalalarini o'yinlar nazariyasi usuli bilan baholash.....	197
Mardiyev Nurali	
Yengil sanoatda "lean production" konsepsiyasini tatbiq etishning amaliy jihatlar.....	203
Yaxyayeva Inobat Karimovna	
Soliq salohiyatini baholash usullari va ularning tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga ta'siri tahlili	207
Borotov Sharofiddin Jumaqul o'g'li	
Ko'chmas mulk bozorini baholashning institutsional asoslari	213
Ishonqulov Nizamjon Fayzullayevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm xizmatlarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.....	221
Amriyeva Shaxzoda Shuxratovna	
O'zbekistonning bank-moliya tizimi hamda unda Islom moliyasi	
instrumentlarini jalb etishdagi joriy tendensiyalar	226
Eshimov Alisher Dasmurodovich	
Tashqi savdoda notarif usullarni qo'llashning iqtisodiy oqibatlarini aniqlash	
metodologiyasi (rivojlangan davlatlar tajribasi).....	234
Norqobilov Akobir Iso o'g'li	
Reklama xizmatlari va uning subyektlar samaradorligini oshirishdagi imkoniyatlari.....	240
Rabbimov Elbek Abdulloyevich	
Ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirish asoslari	245
Imonqulov Nuriddin Qo'shmon o'g'li	
Tijorat banklari biznes ekotizimini rivojlantirishning nazariy asoslari.....	250
Shoymardonov Orziqul Jo'ra o'g'li	
Majburiy tibbiy sug'urtaning vujudga kelishi va o'ziga xos xususiyatlari.....	256
Kenjayev Soxib Sayfiyevich	
O'zbekiston Respublikasida zamonaviy soliq ma'murchiligini joriy etish orqali budjet-soliq siyosati	
samaradorligini yanada oshirish.....	260
Yuldasheva Shaxnoza Xojiakbar qizi	
Jahon iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida derivativlar bozorining roli	266
Shokirov Mirkamol Mirolim o'g'li	
Boshqaruv hisobida mas'uliyat markazlarini tashkil etish masalalari.....	274
Sobirov Otabek Olimjonovich	

Davlat moliyasini boshqarishda moliyaviy nazorat usullaridan samarali foydalanish yo'llari	277
Kultayev Farxod Shavkatovich	
Tijorat banklari foydasi va rentabillik ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi omillar tahlilini takomillashtirish	281
Normo'minov Temurbek Sheraliyevich	
O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari aktivlar sifatini oshirish yo'llari	284
To'ychiyev Otabek Shamshiyevich	
Venchur kapitalining mohiyati va O'zbekistonda venchur tizimini rivojlantirishning institutsional asoslari.....	288
Tadjibayeva Nigora Gulomjonovna	
Innovatsiyalar: zamonaviy iqtisodiyot uchun innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash zarurati.....	293
Malikova Dilrabo Muminovna, Tursunov Jahongir Ulug'bek o'g'li	
Budjet daromadlarining shakllanishida egri soliqlarning ta'sirini ko'p omilli ekonometrik modellashtrishda tahlil qilish.....	297
Abdunazarova Shahnoza Norqo'chqor qizi	
Aksiyadorlik jamiyatlarida investitsion jozibadorlikni oshirish yo'llari	302
Abdullayev Boburjon Akbaraliyevich	
Barcha tadbirkorlik subyektlariga teng raqobat sharoitini yaratishda soliq imtiyozlarining o'rni	306
Akbarov Akmalxon Akrom o'g'li	
Hisob siyosati va unda biologik aktivlar hisobini yoritib berish tartibini takomillashtirish	310
Mirzayeva Nargiza Batirovna	
Talabalarining oilali bo'lishiga ta'sir etuvchi omillarga iqtisodiy baholashda yangicha yondashuv.....	314
O. U. Shomurodov, A. A. Suyarov, Z. U. Uroqov, J. S. Urazov, A. T. Ablahatov	
Ways to Use the Experience of Foreign Countries in Creating a Beneficial Business Environment for Entrepreneurship And Improving Taxation	319
Mukhlisa Ikramova	
Aholi turmush darajasini oshirishda moliyaviy savodxonlikning o'rni va iqtisodiy rivojlanishga ta'siri	325
Yusupov Muhammadali Soxib o'g'li, J.D. Xojiyev	
Temir yo'l sanoat korxonalarida ijtimoiy-mehnat munosabatlarini boshqarish bo'yicha xorijiy tajriba.....	329
Kadirova Sharofat Amonovna	
Механизм внедрения аутсорсинговой деятельности в АО “Ўзтемирйўлийўловчи”	332
Н. Э. Кахорова	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish investitsiyalarni jalb qilishda xorijiy mamlakatlar tajribasi	337
Sharipov Bobur Anvar o'g'li	
“STEKLOPLASTIK” MJCHning bozordagi strategik holatini tahlil qilish	342
Musyeva Shoira Azimovna	
Agrar sektorda ekologik toza mahsulotlarni ishlab chiqarishning nazariy masalalari	348
M. Sh. Nazarova, Z. S. Kazakova	
Methodological Foundations of Bank Lending and Classification of Factors Affecting the Features of Obtaining Loans.....	353
Raxmanova Laylo bahodirovna, A. Karimova	
Agrosanoat klasterlarda tovar-moddiy zaxiralar samaradorligini KPI orqali baholash uslubiyati.....	357
Toshpo'latov Azizbek Shermuxamadovich	
Faol tadbirkorlar faoliyatida kambag'al oilalarni iqtisodiy-ijtimoiy holatini yaxshilash imkoniyatlari.....	362
Salamov Ibrohim, Nazarova Maryam Sharifovna, Kazakova Zulayxo Saloxiddinovna, Jonibekov Faxriddin Beknazarovich, Kudratov Rizo Turdibayevich, Ulmasova Oygul Baxtiyorovna, Xamdanova Nasiba Ablakulovna, Xudayberdiyeva Ma'rifat Umarovna	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar strategiyasi tahlilining o'ziga xos xususiyatlari	369
Tursunova Shaxnoza Farxod qizi	
Процессы цифровизации АО “Hududgazta'minot”	373
Хусанов Кахрамон Нишонович	
O'zbekistonda aholi turmush darajasini oshirish yo'llari.....	378
Abdullayeva Madina Kamilovna, Eldorbekov G'ofurbek Iskandarbek o'g'li	
Aholi farovonligini oshirishda tadbirkorlik subyektlari uchun kredit tizimini takomillashtirish mexanizmi.....	381
Bobayev Isroiljon Abdinabiyeich	
Mamlakatga jalb qilingan xorijiy kapitalning tovarlar va xizmatlar importi salohiyatiga ta'sirini ekonometrik modellar bilan baholash.....	386
Saydullayev Azamat Jo'raqul o'g'li	

O'zbekistonda bank xizmatlari raqobatbardoshligini baholash mazmuni va o'ziga xos xususiyatlari.....	394
Sh. Madraimov	
Kapital bozorida sug'urta kompaniyalar institutsional investor sifatida	397
Xasanova Lola Mamasharifovna	
Yangi O'zbekiston strategiyasida institutsional islohotlarni yanada chuqurlashtirish va ko'p funksiyali raqamlashtirishning ilmiy asoslari	400
B. B. Berkinov	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari orqali jinoiy yo'l bilan olingan daromadlarni legallashtirish mexanizmlari.....	409
G'afurov Umidjon Bahodir o'g'li	
Rivojlangan mamlakatlarda keksa fuqarolarning bandligini oshirish kam ta'minlangan aholi qatlamini qo'llab-quvvatlash usuli sifatida (Yaponiya tajribasi misolida).....	413
Karimov Bekzodjon Ilxomovich	
Tashqi savdoni oshirishda boj-tarif siyosatini takomillashtirish mexanizmlari	420
Pardayev Ilhomjon G'ulomjon o'g'li	
Финансы или корпоративные финансы	426
Уринов Бобур Насиллоевич	
In Ensuring Economic Development in the Country Green Economy and its Features	432
Akhunova Shakhistakhon Nomonjanovna, Abdusattorova Mokhirabonu Abdugoppor kizi	
Tijorat banklarining investitsiya faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari	437
Jo'rayev O'ktam Panji o'g'li	
Сокращение уровня бедности в Узбекистане.....	443
Амирджанова Ситора Суннат кизи	
Paxtachilik sohasida ishlab chiqarish jarayonlari samaradorligini oshirishning innovatsion yechimlari va uning foydaga ta'sirini baholash	448
S. B. Inoyatov	
Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlash amaliyotidagi muammolar va ularni barataraf etish yo'llari	453
Maxmudov Rahimjon Hamid o'g'li	
Mahalliy budjet daromadlarining nazariy va ilmiy asoslari	460
O'lokulova Feruza Mansurovna	
Kambag'allikni qisqartirish – aholi turmush farovonligini ta'minlashning muhim omili	463
Usmanov Baxodir Baxtiyorovich	
Raqamli marketingni rivojlantirish zaruriyati	469
Xalmuxamedova Zebaxon Babaxanovna	
Tijorat banklari o'rtasidagi raqobatni rivojlantirish orqali fond bozorida aksiyalar narxini barqarorligini ta'minlash istiqbollari	473
M. Yuldosheva	
Konchilik sanoati korxonalarida innovatsion faoliyatni rivojlantirish mexanizmlarining ilmiy-nazariy asoslari	480
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
O'zbekistonda banklar moliyaviy xizmatlari va ular sifatining amaldagi holati tahlili	487
Mirzayev Mirza Abdullayevich	
Oliy ta'lim muassasalarining iqtisodiy samaradorlikning raqobatbardoshligini institutsional tahlil qilish mexanizmi.....	492
Saydullayeva Saodat Abdumajidovna	
Integrasiya sharoitida to'qimachilik sanoatining rivojlanishi	499
Ziyayeva Muhtasar Mansurdjanovna	
Auditorlik tekshiruvini tashkil etish va o'tkazish jarayonlarini takomillashtirish	503
Karamatova Noiba Husnitdinovna	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashning nazariy jihatlarini	510
Mamatov Mamajan Axmadjonovich	
Экономическое сознание и экономическое мышление: теоретический анализ.....	517
Пардаев Мамаюнус Каршибаевич, Мухаммедов Мурод Мухаммедович	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklari tomonidan qurilish korxonalarini kreditlashni takomillashtirish yo'llari	522
Sultanov Baxram Begdullayevich	

Роль искусственного интеллекта в современных технологиях медиаобразования в высших учебных заведениях.....	526
Самигова Гуландом Абдужаббаровна	
Talabalarga moliyaviy yordam dasturlari va ularning ta'lim sifatiga ta'siri	534
Mirzayeva Muhlisa Ubaydullo qizi	
Mintaqaviy investitsion jozibadorlik va investitsion siyosat: nazariy talqin	539
Muminov Akmal Tulkunovich	
Mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida oliy ta'lim tizimining ta'siri	543
Nasimov Adiz Azamat o'g'li, Baxtiyorova Jasmina Jasurovna, Axrorov Zarif Oripovich	
Respublikada fermer xo'jaliklarga xizmat ko'rsatishni rivojlantirish va agroxizmatlar bozorini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari	548
Shukurov Ilxom Safarboyevich	
Turli mamlakatlarda oliy ta'limni moliyalashtirish yo'llari	555
Umarova Moxigul Maxmayunus qizi	
Dehqonchilikni innovatsion asosda rivojlantirishning xorijiy tajribasi	560
Yuldashev G'iyos Turabekovich	
Tijorat bank xizmat turlarini islomiy bank xizmatlari orqali rivojlantirish istiqbollari	564
Bayjanova Gozsal Sarsengaliyevna	
Qishloq xo'jaligi mahsulotini baholash va hisobga olishning uslubiy jihatlarini takomillashtirish	570
Boltayev Abror Sayitmuradovich	
Секреты интересного урока в начальной школе	577
Гараева Олеся Владимировна	
Iqtisodiyotni barqaror rivojlanishda yashil iqtisodiyotning o'rni	580
Ibragimova Gulchehra Toxirovna	
Mahsulot va xizmatlarni raqamli transformatsiyasini amalga oshirish algoritmi	584
Kucharov Abrorjon Sobirjanovich, Bobojonov Azizjon Babaxanovich, Abdurakhmonov Abdumalik Abdurashidovich	
O'zbekiston Respublikasining soliq tizimi mamlakatda yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish vositasi sifatida	591
Nabiyev Feruz Nurmurodovich	

KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH – AHOLI TURMUSH FAROVONLIGINI TA'MINLASHNING MUHIM OMILI

Usmanov Baxodir Baxtiyorovich

“UzAssets” AJ boshqarma boshlig'i

Annotatsiya: Maqolada aholining turmush farovonligi va uni ta'minlash orqali kambag'allikni qisqartirishning o'ziga xos xususiyatlari tahlil etilgan. Xorijiy olimlarning qarashlari va ilmiy xulosalari tizimlashtirilgan. Tadqiqotlar asosida kambag'allikni qisqartirish orqali aholi turmush farovonligini ta'minlash bo'yicha ilmiy taklif va xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: kambag'allik, turmush farovonligi, ijtimoiy himoya, ijtimoiy siyosat, ta'lim va sog'liqni saqlash.

Abstract: The article analyzes the well-being of the population and the specific features of reducing poverty by ensuring it. The views and scientific conclusions of foreign scientists are systematized. Based on the research, scientific proposals and conclusions have been developed to ensure the well-being of the population by reducing poverty.

Key words: poverty, welfare, social protection, social policy, education and health.

Аннотация: В статье анализируется благосостояние населения и особенности снижения бедности путем его обеспечения. Систематизированы взгляды и научные выводы зарубежных учёных. На основе исследований разработаны научные предложения и выводы по обеспечению благосостояния населения за счет снижения уровня бедности.

Ключевые слова: бедность, благосостояние, социальная защита, социальная политика, образование и здравоохранение.

KIRISH

Kambag'allik kategoriyasi aholining minimal iste'mol talablarini mustaqil bajara olmasligi bilan yuzaga chiqadi. Hozirgi kunda ko'plab mamlakatlarda minimal iste'mol talablari turli miqyosda o'rnatilgan bo'lib, ularning tarkibiy bo'g'inlari o'zaro farqlanishini ta'kidlash lozim. Umuman olganda, minimal iste'mol xarajatlarini aniqlash va uni baholash mamlakatlarda hukumatlar tomonidan o'rnatiladi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar tomonidan ham tavsiyaviy xarakterdagi ko'rsatkichlarni ishlab chiqishgan. Bu borada, kambag'allikni aniqlash o'zaro uyg'un jarayon sifatida amalga oshiriladi.

Fikrimizcha, kambag'allikni aniqlashga nisbatan yondashuvni minimal iste'mol me'yori metodlaridan foydalangan tarzda amalga oshirilishi turmush farovonligini ta'minlashning minimal chizig'ini aks ettirib beradi. Shu boisdan, kambag'allikni aniqlashda moddiy va nomoddiy omillarga ajratib aniqlanishida turmush farovonligiga nisbatan yondashuvning ikki jihati vujudga keladi. Shu nuqtayi nazardan, aholi turmush farovonligini ta'minlashda kambag'allikni qisqartirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotimizning oldingi qismlarida ta'kidlab o'tganimizdek, inson kapitali yoki taraqqiyoti indeksi turmush farovonligini ta'minlovchi asosiy ko'rsatkichlardan biri ekanligini ta'kidlab o'tdik. Ushbu kategoriyaning vujudga kelishida iqtisodiy omillardan tashqari noiqtisodiy omillarning ham shakllanganligi kambag'allikni baholashga nisbatan yondashuvlarni takomillashtirishni taqozo etmoqda. Masalan, ko'plab rivojlangan mamlakatlarda aholi turmush farovonligini ta'minlash ko'rsatkichlari ichida ish vaqtining haftalik yuklamasi 5 kundan 4 kunga qisqarayotganligi ham inobatga olinishi boshlanganligi turmush farovonligini baholash metodologiyasi dogma xususiyatga ega emasligini anglatadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Oksford universiteti professori Meri Dali va Qirol Meri universiteti professori Paul Koupland o'zining tadqiqotlarida Yevroap mamlakatlarining kambag'allikka qarshi ijtimoiy siyosatini tahlil etishga harakat qilishadi ^[1]. Ularning fikricha, mamlakatda o'rtcha daromadning 60 foizidan kam daromad topuvchilarni kambag'allik xavfi

ostida ekanligini qayd etish lozimligi ta'kidlanadi. Shuningdek, ijtimoiy kam ta'minlanganlik komponentlari sifatida ijara haqi (kommunal xizmatlar) uchun to'lash, uyni isita olish, favqulodda xarajatlarni qoplay olish, ikki kundan birida go'sht, baliq yoki boshqa oqsilli mahsulotlarni iste'mol qilish, yilda bir marta uyidan uzoqda dam olish imkoniyati, avtomobilga ega bo'lish, kir yuvish mashinasiga ega bo'lish, rangli televizorga ega bo'lish va telefonga ega bo'lishning to'qqiz turidan to'rttasiga ega bo'lmaslik hayot farovonligini past ekanligini ko'rsatadi, degan ilmiy xulosani beradi.

Qayd etish lozimki, aholining nominal o'lchov mezonlarida ham kambag'allikni qisqartirish turmush farovonligini ta'minlashda asosiy omil bo'lib hisoblanadi. Bunda yuqori va kam daromadli aholi qatlami o'rtasidagi farqni qisqartirishga e'tiborni qaratadi. Bu esa, davlat soliq undirishda ko'proq daromadli aholiga e'tibor qaratishi lozim, degan fenomen shakllanadi. Biroq, ushbu fenomenni amalga oshirishda soliq siyosatini takomillashtirish muammosi vujudga keladi. Shu nuqtayi nazardan, daromadlar tengsizligini kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ham amalga oshirish dolzarblilik kasb etadi.

Birlashgan millatlar tashkilotining 2015-2030-yillarda barqaror rivojlanish 17 maqsadining bir nechta ko'rsatkichlari aynan aholi turmush farovonligini ta'minlash bilan bog'liq jihatlarni o'zida aks ettirib beradi. Jumladan, birinchi maqsad kambag'allikni qisqartirish bo'lsa, yana bir nechta ochlikni tugatish, ta'lim, sog'liqni saqlash va toza ichimlik suvi bilan ta'minlash kabi omillarni qamrab olishi nazarda tutilgan. Umuman olganda, aholi turmush farovonligini ta'minlashda yuqorida ta'kidlab o'tgan ko'rsatkichlar alohida o'rin tutsada, biz tadqiqotimizning ushbu qismida kambag'allikni qisqartirish nuqtayi nazardan yondashuvni amalga oshiramiz.

Bizningcha, aholi farovonligini ta'minlashda kambag'allikni qisqartirish borasidagi yondashuvimizni ishlab chiqishda aholi daromadlari va uning tengsizligini kamaytirish, fiskal siyosatda aholi daromadlarini barqarorlashtirish yo'nalishlari kabi jihatlarga e'tiborni qaratishimiz maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Kembridj universiteti professori X.Dalton 1920-yilda e'lon qilgan maqolasida daromadlar tengsizligini baholashga nisbatan ilmiy yondashuvlarni bayon etib beradi [2]. Uning fikricha, iqtisodiy farovonlik nuqtayi nazardan tengsizlik aniqlanganda daromadlarga asoslanish zarurligini ta'kidlab o'tadi. Bu esa, daromad va iqtisodiy farovonlik o'rtasida uzviy bog'liqlik yuqoriligini ko'rsatishini asoslashga harakat kiladi. Daromad va iqtisodiy farovonlik o'rtasida to'g'ri proporsional bog'liqlik mavjudligi asoslab beradi. Uning tadqiqotlarida daromad asosiy mezon sifatida olinadi.

O'tgan asrning 70-yillaridan boshlab iqtisodiy tengsizlikka nisbatan ilmiy yondashuvlar ishlab chiqilishi boshlandi. Jumladan, Kembridj universiteti yana bir professori A.Atkinson 1970-yilda daromadlarga asoslangan holda ijtimoiy farovonlikni baholashga harakat kiladi [3]. U jismniy shaxslar daromadining taqsimotini soliq to'laguncha va to'lagandan so'nggi holatida qanday bo'lishiga e'tibor qaratishni taklif etadi. Daromadlarning taqsimoti teng bo'lgan holda ijtimoiy farovonlik ta'minlangan deb hisoblaydi. Daromadlar tengsizligini ta'minlashda soliq siyosati orqali ta'sir ko'rsatish va uni qayta taqsimlash funksiyasidan foydalangan holda amalga oshirishni tavsiya etadi.

Illinois universiteti professori A.Ayner va A.Xeyns 1967-yilda daromadlar tengsizligi borasidagi tadqiqotlarni amalga oshirishadi [4]. Ularning fikricha, daromadlarni soliqlar yordamida progressiv stavkani qo'llagan holda barqaror taqsimotiga erishish mumkinligini ijobiy baholashadi. Biroq, ushbu progressiv stavka xodimlarning mehnatga ishtiyogini kamaytirishiga olib kelsa yalpi daromad ko'lamini pasayishi vujudga kelishini ko'rsatib berishadi.

Fikrimizcha, aholi turmush farovonligini ta'minlashga qaratilgan tadqiqotlarda dastlab daromadlar tengsizligi borasidagi ilmiy yondashuvlar shakllangan. Ushbu tendensiyalarning rivojlanishi ijtimoiy davlat kategoriyasini vujudga kelishiga o'zining ta'sirini ko'rsatgan. Daromadlarning teng taqsimlanishiga erishish ijtimoiy-iqtisodiy turmush farovonligini ta'minlashga xizmat qiladi, degan dastlabki ilmiy xulosalar asoslangan.

Bizningcha, XXI asrga kelib axborot texnologiyalarining rivojlanishi, kambag'allik kategoriyasiga nisbatan yondashuvlarning rivojlanishi natijasida daromadlar tengsizligi to'liq ko'rsatkich maqomiga ega bo'lmasligi mumkinligini ko'rsatib bermoqda. Shu boisdan, kambag'allik kategoriyasini qisqartirishda daromadlar tengsizligiga olib keluvchi omillar bilan birga, davlatning ijtimoiy himoya dasturlarini takomillashtirish zarurati vujudga kelmoqda.

Shu jihatdan kambag'allikni aniqlashga nisbatan ham yondashuvlar rivojlana boshladi. Jumladan, professor A.Sen (Nobel mukofoti sovrindori) 1976-yilda kambag'allikni aniqlashga qaratilgan mezonlarni taklif eta boshlaydi [5]. Xususan, daromadlar taqsimotida o'rtachadan past miqdorga ega bo'lgan aholi qatlamini kambag'allik chegarasida ekanligini isbotlab ko'rsatib beradi. Uning fikricha, yetarli darajada daromadlarga va iste'mol xarajatlarga ega bo'lmaslik jamiyatda kambag'allar qatlamini shakllantirib berishi ta'kidlab o'tiladi.

Ta'kidlash lozimki, kambag'allik darajasida istiqomat qiladigan oilalarni daromadlar bilan ta'minlash bir jihatdan muhim bo'lsa, boshqa jihatdan ularning farzandlarini kelajakdagi ehtimoliy kambag'allikka tushib qolishidan himoya qilish muhim hisoblanadi. Yoshlarning maktabda ta'lim olishi va ularning natijalari ularning mehnat bozorida raqobatbardoshligiga ta'sir ko'rsatadi. Bu esa kambag'allik riskining vujudga kelishi nati-

jasida o'rta va uzoq muddatli davrda kambag'allikni baholashni taqozo etadi. O'z navbatida, aholi turmush farovonligini ta'minlashning o'rta (yoki qisqa) va uzoq muddatli davrlarda bo'lish zaruratini aks ettirib beradi.

Shundan kelib chiqib, oilaning daromadlarini tartibga solishda farzandlarning kambag'allikka riskini inobatga olish ham maqsadga muvofiq hisoblanadi. Oila daromadlarini oshirishda davlat budjeti mablag'larining va o'z daromadlariga asoslanish alohida ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotlarimiz asosida oilaning qisqa muddatli va uzoq muddatli daromadlari tarkibini tizimlashtirish va shu asosda kambag'allik riskini aniqlash mumkin bo'ladi, deb hisoblaymiz:

- Qisqa muddatli daromadlari tarkibi muddatli mehnat bilan shug'ullanish (qishloq xo'jaligi ishlari), davlat budjeti tomonidan moliyalashtiriladigan ijtimoiy himoya dasturlari bo'yicha moddiy yordam olish kabilarni kiritish mumkin;
- Uzoq muddatli daromadlar sirasiga o'rta yoki yuqori malaka talab etuvchi mehnatga haq to'lash asosidagi daromad, moliyaviy faoliyatdan daromadni shakllantirish kabi holatlarni keltirish mumkin.

Uzoq muddatli daromadlarga ega bo'lgan oilar va ularning farzandlari turmush farovonligi mezonlarida istiqomat qilishlarida murakkabliklar kam uchraydi. Buni xalqaro tajribadan ham ko'rish mumkin. Biroq, qisqa muddatli daromadga ega bo'lgan oilalar va ularning farzandlari kambag'allik riskiga uchrashi ehtimoli bir muncha yuqori hisoblanadi.

Shu boisdan, aholi daromadlari orqali kambag'allikni qisqartirish va aholi turmush farovonligini ta'minlashda birinchidan daromadlar taqsimoti, ikkinchidan muddati nuqtayi nazaridan yondashish dolzarblik kasb etadi, degan xulosaga kelish mumkin. Bu esa, daromadlar barqarorligiga erishish aholi turmush farovonligini ta'minlashning asosiy omillaridan biri ekanligini o'zida aks ettirib beradi.

Umuman olganda, jahon tajribasida nisbiy va mutloq kambag'allik darajasi baholanadi. Mutloq kambag'allik belgilangan turmush farovonligini uchun minimal iste'mol xarajatlarini ta'minlay omashlik darajasi bilan aniqlanadi. Bunda, oldindan belgilangan kunlik daromad miqdoridan kam daromadga ega bo'lgan shaxs yoki oilalarning kambag'allik chegarasida ekanligini baholashga e'tibor qaratiladi.

Jahon banki 2017-yildagi sotib olish indeksi (purchasing power parities) asosida 2022-yil sentyabr oyidan boshlab bir kishiga kunlik daromad miqdorini kam daromadli mamlakatlar uchun 2,15 AQSH dollari sifatida bo'lishini tavsiya etdi. Bunda o'rtachadan kam daromadli mamlakatlar uchun 3,65 AQSH dollari, o'rtachadan yuqori daromadli mamlakatlar uchun esa 6,85 AQSH dollari tarzida taklif etildi. Mamlakatlarning o'rtacha daromad miqdoriga asoslangan holda mutloq kambag'allik miqyosini baholash mumkin bo'ladi. Masalan, O'zbekiston o'rtacha kam darodmali mamlakatlar sirasiga kirishini inobatga oladigan bo'lsak, bir kishi kunlik daromadlari miqdori 3,65 AQSH dollaridan kam bo'lmasligi lozim bo'ladi. Ushbu qiymat o'rtacha kunlik miqdori 45000 so'mga teng bo'lishini ta'kidlash lozim.

Nisbiy kambag'allik darajasi mamlakatdagi YAIM kishi boshiga o'rtacha miqdorining 60 foizidan kam bo'lmasligi kambag'allik nisbiy shaklda baholashga imkon beradi [6]. Xalqaro valyuta fondi ma'lumotlariga ko'ra [7], 2023-yil uchun O'zbekiston YAIM joriy narxlardagi hajmi kishi boshiga o'rtacha 2510 AQSH dollariga teng bo'lmoqda. Ushbu metod asosida baholaydigan bo'lsak, o'rtacha 1506 AQSH dollari miqdoridan kam daromadga ega bo'lgan shaxs kambag'allikning nisbiy ko'rsatkichidan kam daromadga ega bo'lmoqda, deb xulosa qilish mumkin.

Yuqorida keltirilgan raqamlar asosida O'zbekistondagi nisbiy va mutloq kambag'allikni solishtirsak quyidagi holat vujudga kelishi mumkin: Mutloq kambag'allik 3,65x365(kun) bo'lsa, bir yil 1332 AQSH dollariga teng bo'lsa, nisbiy kambag'allik 1506 AQSH dollariga teng bo'lishini kuzatish mumkin. Fikrimizcha, mamlakatimiz holatida bazis va joriy naxlarda hisoblanishi nuqtayi nazaridan nisbiy va mutloq kambag'allik moliya yili kesimida sezilarli farqlashga ega bo'lmasligini ko'rish mumkin.

Ta'kidlab o'tganimizdek, qisqa va uzoq muddatli kambag'allik shakllarining nisbiy va mutloq daromadlarga asosan baholanishi aholi turmush farovonligini ta'minlashda kambag'allikni qisqartirish muhim ahamiyat kasb etishini aks ettirib beradi. Shu boisdan, mamlakatda daromadlar barqarorligini ta'minlash ham fiskal, ham taqsimot jihatidan tartibga solinishi lozim bo'ladi.

Bu borada, o'zbekistonlik olim va tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlar natijasidagi ilmiy xulosa, yondashuvlarni ko'rib o'tsak. Prof. N.Jumayev va prof. D.Raxmonov o'zlarining maqolasida aholi turmush farovonligini ta'minlashda kambag'allik omilining savodsizlik asoslarini ko'rsatishga intilishadi. Shuningdek, ijtimoiy sohaning nobarqarorlashuvi aholi turmush farovonligini pasayishiga ta'sir etishini ta'kidlab, quyidagi holatlar unga sabab bo'lishini ko'rsatishadi [8]:

- sog'liqni saqlash tizimida davlat xarajatlarining, ayniqsa, birlamchi tibbiy xizmatlar taqdim etishda yetarli emasligi;
- maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish qamrovi pastligi;

- maktab ta'limida o'quv muassasalaridan "rezina" kabi foydalanish bazaviy ta'limning natijadorligini tushirib yuborishi;
- oliy ta'limning qamrovi 10 foizga yetmasligi katta ulushga ega bo'lgan yoshlarning inson kapitali darajasini pasaytirishi;
- ilmiy tadqiqotlarga ajratilgan mablag'lar YAIMga nisbatan 0,25 foiz atrofida bo'lishi.

Prof. R.Hasanov o'zining maqolasida kambag'allik minimal iste'mol xarajatlari bilan ta'minlanganlik darajasi va uning daromadlar bilan qoplash mezonlariga e'tibor qaratadi. Shuningdek, aholi turmush farovonligini ta'minlashda quyidagi omillar muhim ekanligini ta'kidlab o'tadi:

- 1) mamlakatning iqtisodiy rivojlanganlik darajasi;
- 2) daromad topish imkoniyatlarining kengligi;
- 3) iqtisodiyot sohalarining erkin rivojlanganlik darajasi;
- 4) tashqi iqtisodiy faoliyatning erkinligi;
- 5) pul topish uchun huquqiy asoslarining yaratilganligi;
- 6) pulning qadrsizlanish darajasi;
- 7) mulkka egalik qilish va undan daromad topishda foydalanish kabi jihatlar shular jumlasiga kiradi ^[9].

Prof. M.Tursunxodjayev va prof. X.Abulkasimov aholi farovonligini ta'minlashda kambag'allik muammosini tadqiq etishadi. Ular "kambag'allik tuzog'i" kategoriyasiga urg'u berishadi. Ularning fikricha: "Kambag'allik tuzog'i" tasnifining o'ziga xosligi shundaki, unda ekologik xavf-xatarning ortib borishi, siyosiy beqarorlik va kambag'al mamlakatlarda istiqomat qilish, qishloq aholisining yetarlicha daromadga ega bo'lmashligi va ishsizlik, o'z vaqtida kasallikdan davolanmaslik, sifatsiz ta'lim natijasida yetarlicha bilimga ega bo'lmashlik hamda kasbhunar egallamaslikning kambag'allik darajasi ortishidagi ulushi ortmoqda" ^[10] deb ta'kidlab o'tishadi.

Fikrimizcha, aholi turmush farovonligini ta'minlashda kambag'allikni qisqartirish masalasi kun tartibidagi doimiy vazifa bo'lib qolmoqda. O'zbekistonlik olimlar aholi turmush farovonligini ta'minlashda turli nuqtayi nazardan yondashishgan. Ayrimlari ijtimoiy sohaning barqarorligi muhim ahamiyatga ega deb hisoblashsa, boshqa guruh olimlar daromadlar taqsimoti muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlab o'tishadi. Turmush farovonligiga nisbatan ko'rsatkichlarni shakllantirilishida sifat va miqdor jihatidan yondashuvlarni kuzatish mumkin. Masalan, daromadlarning barqaror taqsimoti miqdoriy baholashga asos bo'lsa, savodxonlik va sog'liq darajasining ijobiy tendensiyaga ega bo'lishi sifat jihatidan asos bo'lib xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotni amalga oshirishda nazariy qarashlarni tizimlashtiriladi. Ular empirik tadqiqotlarning nazariy xulosalarini qiyosiy baholashga imkon beruvchi metodlar asosida shakllantiriladi. Tadqiqotlar asosida nazariy-ilmiy xulosalar shakllantiriladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ijtimoiy sohaning nobarqaror natijadorligi ortidan ijtimoiy himoyaga bo'lgan ehtiyojning ortib borishi jahon tajribasidan ma'lum tendensiya hisoblanadi. Ushbu tendensiya esa, ijtimoiy soha (ta'lim va tibbiyot) xizmatlarning sifat jihatidan nobarqarorlashuvi miqdoriy o'zgarishlarga olib kelishini qayd etish lozim. Miqdoriy baholashda ijtimoiy himoya dasturlarining davlat budjetidan mablag'larga bo'lgan zaruratni keltirib chiqaradi. Natijada, kambag'allikning turli shakllari rivojlanishi va aholi turmush farovonligini ta'minlashning murakkablashishi vujudga keladi.

Yuqorida keltirilgan o'zbekistonlik olimlarning fikr va ilmiy xulosalarini umumlashtirib, turmush farovonligini sifat va miqdor jihatidan tizimlashtirish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz.

Olib borilgan tadqiqotlar asosida kambag'allik va turmush farovonligini o'zaro bog'likligini baholashda quyidagi 1-jadvaldagi holatni keltirish mumkin.

Unda turmush farovonligi oqibati sifatida daromadlar barqarorligi olingan bo'lsada, sabab sifatida ijtimoiy siyosatning yo'nalishlari qayd etilgan. Daromadlar taqsimotida nuqtayi nazaridan uzoq va qisqa muddatli davrlarda bo'lishi kambag'allikning turli shakllarini keltirib chiqarishi mumkin ekan. Shu boisdan, mutloq kambag'allikni kamaytirish daromadlarni fiskal vositalar orqali taqsimoti orqali bartaraf etilsa, nisbiy kambag'allik insonlarni mehnat qilish imkoniyatlarini oshirishdan iborat bo'ladi (1.1-jadvalga qarang).

1-jadval: Aholi turmush farovonligi va kambag'allik miqyosining o'zaro nisbati

Aholi turmush farovonligi	Kambag'allik darajasi	
	Nisbiy kambag'allik	Mutloq kambag'allik
Uzoq muddatli daromad	Ijtimoiy soha (ta'lim va tibbiyot)ning barqaror ishlayotganligi va daromadlar tengsizligining sezilarli ekanligini aks ettiradi	Ijtimoiy soha barqaror natijadorligi va daromadlar tengsizligi kichikligini anglatadi
Qisqa muddatli daromad	Ijtimoiy sohaning nobarqaror natijadorligi, ijtimoiy himoyaga talabning ortishi	Ijtimoiy sohaning nobarqaror natijadorligi, ijtimoiy himoya tizimidagi taranglikning mavjudligi
Ta'minlash vositasi	Ijtimoiy soha va kasbga o'qitishni rivojlantirish	Jismoniy shaxslar uchun soliq siyosatini takomillashtirish

Manba: Tadqiqotchi tomonidan izlanishlar natijasida ishlab chiqilgan

Bizningcha, uzoq muddatli daromadlarni tartibga solishni Jini koeffitsiyentini baholash orqali amalga oshirish mumkin, deb hisoblaymiz. Bu esa fiskal instrumentlar orqali optimallashtirish mumkin, deb o'ylaymiz. Shu nuqtayi nazardan, nisbiy kambag'allik kategoriyasini kamaytirishga erishish mumkin bo'ladi. Mutloq kambag'allik kategoriyasiga qarshi kurashda esa, davlatning ijtimoiy himoya dasturi amalga oshirilishi muhim hisoblanadi.

Prof. K.Axmedjanov va tadqiqotchi F.Zayniyev o'zining tadqiqotlarida aholi daromadlari tengsizligini tartibga solishda fiskal instrumentlardan samarali foydalanish yuzasidan ilmiy xulosalarni asoslashga harakat kiladi. Ularning fikricha, jismoniy shaxslarning joriy daromad solig'i kam daromadga ega bo'lgan aholi qatlamining jamg'arish imkoniyatini oshirgan bo'lsada va tengsizlikka sezilarli ta'sir etganligini qayd etib o'tishadi. Jumladan, ular bu borada quyidagi ilmiy xulosani keltirishadi: jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha daromad oluvchi aholining iste'mol xarajatlarini yaxshilash, ular zimmasidagi soliq yukini pasaytirish va pirovard natijada daromadlarni soliqqa tortishda ijtimoiy adolatlilik tamoyiliga rioya qilish maqsadida soliqqa tortilmaydigan minimumni joriy qilish maqsadga muvofiq ^[11].

Tadqiqotchi G'.Ro'ziyev o'zining maqolasida aholining minimal daromadiga soliq solmaslik borasidagi xulosalarni keltirib o'tadi. Uning fikricha, Soliq kodeksiga jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortishda "soliqqa tortilmaydigan minimum" (yoki "soliq solinmaydigan minimum" tushunchasini kiritish, hech bo'lmaganda uning miqdori mehnatga haq to'lashning eng kam miqdoriga teng bo'lishi maqsadga muvofiq bo'ladi, degan ilmiy xulosani asoslashga harakat kiladi ^[12].

Fikrimizcha, aholi daromadlarining tengsizligini ortib borishi nisbiy kambag'allik darajasini vujudga kelishiga zamin hozirlashi mumkin ekan. Bu esa, turmush farovonligiga salbiy ta'sir etadi. Shu boisdan, kam daromadli aholi qatlamining daromadlari barqarorligi va sotib olish qobiliyatini oshirib borishda fiskal siyosat vositalaridan oqilona foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Kam daromadli aholi qatlami turmush farovonligini ta'minlashda daromadlarni soliqqa tortish tizimini tahlil etish lozim bo'ladi. Bunda aholi daromadlarining iste'mol, jamg'arish va investitsiya bosqichlariga ajratgan holda amalga oshirish maqsadga muvofiq. Yuqoridagi tadqiqotlardan ko'rinadiki, daromadlarning barcha hajmi uchun bir xilda soliq stavkasining belgilanganligi daromadning nafilligini ijobyuiy bo'lishiga yordam bermayapti. Boshqacha aytganda, kam daromad oluvchilar va yuqori daromad oluvchilar o'rtasidagi nisbat soliq to'lashdan oldin va keyin o'zgarmayapti. Bu yerda fiskal siyosatning daromadlarni taqsimlash masalasidagi ta'siri sezilarli ahamiyatga ega bo'lmayapti.

Masalan, jismoniy shaxslarning daromad solig'i O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksida (381-modda) 12 foiz etib belgilangan. Shuningdek, dividendlar va foizli to'lovlardan esa 5 foiz hajmida soliq undirilishi belgilab berilgan. Ma'lumki, kam daromadli aholi qatlamida dividend va foizli to'lovlarning mavjud bo'lish ehtimoli mavjud emas. Shu boisdan, yuqori daromad egalari dividend shaklida daromad olishi bilan kam foizda soliq olayotganligini kuzatish mumkin.

Fikrimizcha, kam daromadli aholining mamlakatdagi o'rtacha daromaddan past daromadga ega bo'lishi jismoniy shaxslar daromadiga soliq solishning ta'sir doirasi kamligi bilan izohlash mumkin. Aholi daromadlari o'rtasidagi o'zaro nisbat o'zgarmasligi barcha uchun bir xil foiz stavkasi qo'llanishi bilan ifodalanadi. Bizningcha, nisbiy kambag'allik chegarasidagi aholining daromadlarini o'rtachadan past bo'lishini oldini olish maqsadida ular uchun soliq siyosatida ayrim o'zgarishlarni amalga oshirish maqsadga muvofi hisoblanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Bizningcha, kam daromadli aholining ijtimoiy xizmatlarni qo'shimcha sotib olish bilan bog'liq xarajatlarga mos ravishda soliqlarni qaytarib berish uslubiyatini joriy etish muhim hisoblanadi. Bunda kam daromadli oilalarning farzandlarini qo'shimcha ijtimoiy xizmatlari maqomiga quyidagilarni kiritish:

- ta'lim kurslariga qatnashishlari uchun to'lagan to'lovlariga mos tarzda daromad solig'ini miqdorini qaytarib berish;
- qo'shimcha tibbiy emlanish bilan va boshqa bepul tibbiy xizmat tarkibiga kiruvchi xizmatlarni nodavlat tibbiyot muassasalarida sotib olish xarajatlari miqdoriga mos tarzda daromad solig'ini qaytarib berish. Bunda davlat tibbiyot muassasalarida bepul tibbiy xizmatlar ko'rsatilmagan sababli holatlar mavjud bo'lishini inobatga olish zarur bo'ladi.

Kam daromadli oilalar tomonidan qo'shimcha tibbiy xizmatlar uchun to'langan to'lovlarning yillik eng yuqori miqdorini belgilash bu boradagi moliyaviy spekulyatsiyalarning oldini olishga xizmat qiladi.

Ko'plab iqtisodchilar va olimlar kambag'allikni kamaytirish orqali aholi turmush farovonligini ta'minlashda mutloq kambag'allik kategoriyasiga e'tibor qaratishadi, deb o'ylaymiz. Buning asosiy sababi sifatida aholining kam daromadli qatlami asosiy tadqiqot obyektiga aylanib qolishi bilan izohlashamiz mumkin. Bu esa, mohiyatan mutloq kambag'allik kategoriyasi bilan uyg'un hisoblanadi. Shu boisdan, mutloq kambag'allikni qisqartirishda unga mos keluvchi o'zgarishlarni tanlab olish maqsadga muvofiq.

Mutloq kambag'allik chegarasida bo'lgan aholi qatlami ijtimoiy himoya dasturlari bilan qamrab olinishi zarur hisoblanadi. Buning sababi ijtimoiy soha xizmatlari amalga oshirilgan davrda ular bundan to'g'ri foydalanmaganligi yoki ijtimoiy soha xizmatlari sifatli va manzilli yetkazib berilmaganligi bilan ifodalanadi. Shuningdek, ularga yuqori malakani shakllantirib beruvchi kasblarni o'rgatish ham o'zining ijobiy natijaisni bermaydi. Shu boisdan, ularga o'rta malaka talab etuvchi kasblarni o'rgatishga qaratilgan metodlarni qo'llash lozim bo'ladi.

Ijtimoiy himoya dasturlari doirasida aholini moliyaviy qo'llab-quvvatlash qisqa muddatli yalpi iste'molni o'zida aks ettiradi. Bu esa, aholi turmush farovonligi ham qisqa muddatli mohiyatga ega bo'lib qolishini aks ettiradi.

Umuman xulosa qilib aytganda, aholi turmush farovonligini ta'minlashda kambag'allikni qisqartirish muhim rol o'ynar ekan. Farovonlikni ta'minlashda kambag'allikni guruhlariga ajratib olish va ularga uyg'un ravishda islohotlarni amalga oshirish zaruriy tendensiya hisoblanadi. Bunda daromadlarni qisqa va uzoq muddatli davrlarda bo'lishini tahlil etish va unga mos tarzda nisbiy va mutloq kambag'allikka qarshi ijtimoiy siyosatni ishlab chiqish dolzarblik kasb etadi. Bunda ijtimoiy siyosat va fiskal instrumentlar o'zaro uyg'unlikda foydalanish kambag'alikka qarshi kurashda ijobiy natija beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Copeland, P., & Daly, M. (2014). Poverty and social policy in Europe 2020: ungovernable and ungoverned. *Policy & Politics*, 42(3), 351–365. doi:10.1332/030557312x655503
2. Dalton, H. (1920). The Measurement of the Inequality of Incomes. *The Economic Journal*, 30(119), 348. doi:10.2307/2223525
3. Atkinson, A. B. (1970). On the measurement of inequality. *Journal of Economic Theory*, 2(3), 244–263. doi:10.1016/0022-0531(70)90039-6
4. Aigner, D. J., & Heins, A. J. (1967). A social welfare view of the measurement of income equality. *Review of Income and Wealth*, 13(1), 12–25. doi:10.1111/j.1475-4991.1967.tb00732.x
5. Sen, A. (1976). Poverty: An Ordinal Approach to Measurement. *Econometrica*, 44(2), 219–231. <https://doi.org/10.2307/1912718>
6. Relative Poverty vs. Absolute Poverty <https://endpoverty.org/relative-poverty-vs-absolute-poverty/#:~:text=which%20one%20resides.,Absolute%20Poverty,cannot%20meet%20their%20basic%20needs>.
7. International Monetary Fund. GDP per capita, current prices, <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/KAZ/UZB/KGZ/TKM/TJK>
8. Jumayev N., Raxmonov D. Kambag'allik: Daromad tengsizligimi yoki ta'lim olishga e'tiborsizlik?//Xalq so'zi (onlayn) 25.06.2020 y. <https://xs.uz/uzkr/33676>
9. Hasanov R. Kambag'allik muammosi mohiyati va omillari//Iqtisodiyot: tahlillar va prognozlar. - №1(12), yanvar-mart. 2021 y. – B. 19-24. <https://imrs.uz/files/publications/ru/735061.pdf>
10. Tursunxodjayev M., Abulkasimov X., M.Ganiyev Innovatsion iqtisodiyotning shakllanish sharoitida aholi farovonligini oshirish va kambag'allikni qisqartirish yo'nalishlari//Iqtisod va moliya, - №4(164), 2023. – B. 2-7. DOI: 10.34920/elf/vol_2023_issue_4_1
11. Axmedjanov K.B., Zayniyev F.N. Aholi daromadlari va xarajatlari balansiga jismoniy shaxslar daromad solig'ining optimal ta'sirini ta'minlash yo'llari//Qo'qon universiteti xabarnomasi ilmiy-elektron jurnali, 2023. -№1. – B. 91-96.
12. Ro'ziyev G'.U. Aholi daromadlarini soliqqa tortishda soliqqa ortilmaydigan minimumni joriy etish masalalari//Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 2023-yil, avgust. –№4. – B. 191-200.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 2

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.